

Oec waser een die hiet Der Naturen Bloeme

Over kwantitatief *er* in teksten van Van Maerlant.

Master Neerlandistiek, deeltijd

Student: Martine Veenendaal
3342247

Docent: Marjo van Koppen
juni 2014

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	4
2. Theoretisch kader.....	4
3. Onderzoeksvraag.....	10
4. Methodologie.....	10
5. Resultaten.....	13
5.1 Telwoorden.....	13
5.2 Er in de teksten van Van Maerlant	15
5.2.1 Hoe vaak komt kwantitatief er voor?.....	17
5.2.2 Kwantitatief er per telwoord.....	19
5.3 Kwantitatief er en de nominale dummy.....	22
5.4 Het ontbreken van kwantitatief er.....	25
5.5 Handschrift M en handschrift D.....	27
6. Conclusie.....	28
Bijlagen.....	29
Bibliografie.....	30

1. Inleiding

Wat een mooie bloemen! Ik pluk er vier!' en 'Hoeveel vrienden heb jij? Ik heb er drie!'. Twee voorbeelden van een zin waarin *er* voorkomt. In het Nederlands wordt het woord *er* veel gebruikt. Naar het gebruik en de functie van dit kleine woordje is in de loop der jaren veel onderzoek gedaan, bijvoorbeeld door van der Horst (2008) en Blom (1977). Ook in dit onderzoek wordt *er* nauwkeurig bekeken, om specifieker te zijn, er wordt gekeken naar het zogenaamde kwantitatieve *er*. Dit is kort samengevat *er* dat voorkomt in combinatie met een telwoord. Er is veel onderzoek gedaan naar kwantitatief *er*, en de meningen over de precieze analyse lopen uiteen, zoals verderop in dit onderzoek ook beschreven wordt. Over kwantitatief *er* in Middelnederlandse teksten is weinig tot niks bekend. Het is daarom interessant om te bekijken hoe dit kwantitatieve *er* zich in teksten uit die periode gedraagt, en dat is dan ook wat er in dit onderzoek gedaan wordt. Twee bekende teksten van Jacob van Maerlant, *Der Naturen Bloeme* en *De Rijmbijbel*, worden nader bekeken op het gebruik van kwantitatief *er*.

In paragraaf 2 wordt het theoretisch kader geschetst, in paragraaf 3 worden de onderzoeksvraag en de deelvragen weergegeven, gevolgd door de methodologie in paragraaf 4. Vervolgens worden in paragraaf vijf de resultaten van het onderzoek besproken en tot slot worden in paragraaf 6 de conclusies weergegeven.

2. Theoretisch kader

Voordat ik inga op het gebruik van kwantitatief *er* in de Middelnederlandse teksten wil ik eerst aandacht besteden aan *er* in het algemeen, en specifieker aan onderzoek naar het kwantitatieve *er*.

In het Nederlands kan *er* verschillende functies hebben. Ondanks dat ik voor dit onderzoek mijn aandacht richt op het kwantitatief gebruikte *er*, wil ik heel beknopt ook de andere soorten *er* noemen. Volgens van der Wouden (1995: 205) zijn er ten minste vijf soorten *er*. Hij onderscheidt de volgende:

- expletief *er* (aanduiding van een voorlopig subject, het verwijst nergens naar terug en is dus niet-anaforisch)

(1) *Er wordt hier beheerst gedronken*

- existentieel *er* (*er* verbonden met een subject later in de zin)

(2) *Er loopt daar een jongen in de tuin*

- prepositioneel *er* (*er* verbonden met een voorzetsel)

(3) *Ik heb er nog met hem over gesproken*

- kwantitatief *er* (*er* met hoeveelheidsaanduiding)

(4) *Ik heb er gisteren nog twee gezongen*

- locatief *er* (*er* verwijst naar een locatie)

(5) *Het meisje woont er nog maar pas*

Daarnaast pleit van der Wouden ook nog voor het bestaan van een partitief *er*, waarbij een deel van een geheel wordt aangeduid, zie Van der Wouden (1995: 206), als in de zin

(6) *Hij heeft er teveel van gedronken*

Voor dit onderzoek wordt er gekeken naar het gebruik van het kwantitatieve *er*, de andere soorten *er* worden buiten beschouwing gelaten.

Kwantitatief gebruikt *er* is het voorkomen van *er* in combinatie met een bepaald of onbepaald telwoord. Bennis (1977: 385) geeft een wat uitgebreidere beschrijving van de kenmerken van het kwantitatieve *er*:

- *Er* kan alleen geassocieerd worden met een meervoudig, telbaar nomen
- *Er* kan geen adjectieven bij zich hebben
- *Er* kan wel een propositie bij zich hebben
- *Er* kan een relatieve zin bij zich hebben

Hierdoor zijn zinnen als 7 en 9 wel mogelijk, terwijl 8 en 10 geen welgevormde Nederlandse zinnen zijn.

(7) *Ik heb meer koeien in mijn weiland dan jij er hebt.*

(8) **Ik drink meer water dan jij er drinkt.*

(9) *Ik heb meer bruine koeien dan jij zwarte.*

(10) **Ik heb meer bruine koeien dan jij er zwarte hebt.*

Zin 8 is geen welgevormde zin omdat *er* hier verwijst naar een ontelbaar nomen, namelijk *water*.

Zin 10 is niet grammaticaal omdat *er* geen adjectieven bij zich kan hebben.

Er is in de literatuur discussie over het al dan niet naast elkaar bestaan van partitief (waarbij de suggestie van een partitie (deel) van een grotere verzameling gewekt wordt) en kwantitatief *er*. Zowel van der Wouden (1995) als de Schutter (1992) pleiten voor het bestaan van een partitief *er*. De Schutter schrijft: “*Er*” is in vrijwel alle Nederlandse taalvarianten gebruikelijk met zuiver partitieve functie, in het geval namelijk waar een combinatie wordt aangegaan met een (bepaald of onbepaald) telwoord, en “*er*” dus een plaatsvervanger is voor een meervoudig begrip”, zie De Schutter (1992: 15). Als voorbeeld geeft hij:

(11) *Van de kandidaten hebben we er al twee/een paar gesproken.*

De Schutter wil hiermee zeggen dat het *er* in bovenstaand voorbeeld geen kwantitatieve functie heeft, ondanks dat *er* hier samen met een telwoord voorkomt, maar een partitieve, het geeft een deel (namelijk twee of een paar) van een grotere verzameling (de kandidaten) aan.

Van der Wouden beargumenteert voor een verschil tussen partitief en kwantitatief *er*. Hij geeft aan: “[...] het partitieve *er*, anders dan het kwantitatieve, komt voor in combinatie met NP's die naar ontelbare verzamelingen verwijzen”, zie Van der Wouden (1995: 207).

Blom probeert echter in zijn artikel aan te tonen dat waar *er* vaak gezien wordt als partitief het eigenlijk een vervanging is van het gekwantificeerde element zelf. Zo is hij van mening, zie Blom (1977: 388), dat “de suggestie van een partitie van een grotere verzameling [...] veeleer uitgaat van de telwoorden “twee” en “veel” dan van “er”” in de zinnen:

(12) *Ik heb er twee ontmoet*

(13) *Hij heeft er veel over het hoofd gezien*

Blom 1977: 387

Er moet hier naar zijn zeggen een andere karakterisering aan *er* gegeven worden dan een partitieve. Het is dus niet *er* dat zorgt voor het partitieve karakter, maar het telwoord, in bovenstaand voorbeeld dus *twee* en *veel*. In dit onderzoek volg ik Blom en spreek ik van kwantitatief *er*.

Daarnaast laat Blom laat zien dat *er* een kwantitatief karakter krijgt op het moment dat het verbonden is met een zogenaamde nominale dummy, een zelfstandig naamwoord dat niet fysiek in de zin aanwezig is, maar wel gesuggereerd wordt. In de zin:

(14) *Zij pakt er nog twee.*

is *er* bijvoorbeeld gekoppeld aan de nominale dummy *koekjes* of *stoelen*:

(15) *Zij pakt nog twee koekjes.*

(16) *Zij pakt nog twee stoelen.*

Om er echter voor te zorgen dat *er* alleen bij telbare elementen een kwantitatief karakter krijgt, moet de dummy het kenmerk [+telbaar] hebben. Heeft de dummy het kenmerk [-telbaar], dan vormt zich een onwelgevormde zin (als afspiegeling van *zij pakt er nog twee*):

(17) **Zij pakt nog twee water*

Blom 1977: 388-389

Ook geeft Blom aan dat er in een zin met een kwantitatief *er*, een zogenaamde QP aanwezig moet zijn, een woord(groep) als een telwoord, of iets dat zo'n woord(groep) representeert. Zonder aanwezigheid van deze QP wordt de zin onwelgevormd:

(18) **Zij pakt er*

Blom 1977: 389

Verderop in dit onderzoek zal ik laten zien dat deze theorie van het bestaan van een nominale dummy ook toe te passen is op dertiende eeuwse teksten van Van Maerlant.

Het is voor dit onderzoek van belang om te realiseren dat *er* zich in verschillende dialecten verschillend kan gedragen. In de Middeleeuwen, en dus ook in de dertiende eeuw waarin de teksten van Van Maerlant geschreven zijn, bestond er geen Standaardnederlands. Het dialect van de auteur bepaalde in welk dialect de tekst geschreven werd. Daarnaast hadden ook de kopiïsten met hun eigen dialect invloed op de gebruikte taal in hun afschriften. In bepaalde dialecten is het bijvoorbeeld wel mogelijk om *er* te laten verwijzen naar een enkelvoudig en niet telbaar substantief (een nominale dummy met het kenmerk [-telbaar]). Als voorbeeld geeft de Rooij (1990: 63-64) de volgende uitspraak:

(19) *Mijn tabak is op. Dat geeft niet, ik heb er nog.*

Ook zijn er dialecten waarin het kwantitatief *er* überhaupt niet voorkomt, zie De Rooij (1991:18).

De Rooij (1990) heeft onderzocht wat sprekers van verschillende dialecten zeggen over zinnen waarin *er* gebruikt wordt (ondanks dat het in deze zinnen niet puur gaat om kwantitatief *er*, zegt het wel wat over het gebruik van *er* in het algemeen). Er werden verschillende zinnen gebruikt, bijvoorbeeld zinnen als:

(20) *Met suiker erin*

en

(21) *Met suiker in*

Van deze twee zinnen wordt alleen de eerste tot de standaardtaal gerekend, de tweede zin wordt als regionaal geclassificeerd. Proefpersonen werd gevraagd deze zinnen te beoordelen op een schaal lopend van ++ (uitstekend, volkomen acceptabel) tot -- (zeer slecht, volkomen onmogelijk).

De conclusie van het onderzoek van de Rooij is dat het weg kunnen laten van *er* (en dus het acceptabel vinden van de tweede zin) in dit geval een regionale 'regel' is. In de zuidelijke provincies van Nederland, Limburg en Zeeland, komt het hier en daar voor, in Nederlandstalig België komt het veel vaker voor. Wel zegt de Rooij dat het verschijnsel in kracht afneemt. Dit laatste baseert hij op het feit dat “*de kaart geen geografische tegenstelling laat zien tussen een -er en een +er gebied, maar een -er gebied dat vrijwel overal is 'aangevreten' door een +er infiltratie.*” Zie De Rooij (1990: 73). De plek waar Van Maerlant geboren is en het grootste deel van zijn leven heeft doorgebracht, het gebied door De Rooij beschreven als Nederlandstalig België, heeft dus een dialect waarin het weglaten van *er* zeker niet ongebruikelijk is. Het is mogelijk dat dit invloed heeft op het gebruik van kwantitatief *er* in de teksten van Van Maerlant.

Tot nu toe heb ik alleen onderzoek beschreven naar het gebruik van *er* in hedendaags Nederlands. Zoals ik al eerder noemde is er naar mijn weten nog geen onderzoek gedaan naar het gebruik en gedrag van kwantitatief *er* in het Middelnederlands. Wel is er onderzoek gedaan naar het gebruik van telwoorden in het Middelnederlands. Dit onderzoek van Van Der Horst (2008) is voor mijn onderzoek interessant, aangezien telwoorden een belangrijke factor zijn bij het kwantitatief gebruikte *er*.

Er bestaan twee soorten telwoorden, hoofdtelwoorden (twee, vijftien, honderd) en rangtelwoorden (tweede, vijftiende, honderdste). Beide hebben een bepaalde en een onbepaalde vorm. Een bepaald hoofdtelwoord is bijvoorbeeld drie, terwijl een bepaald rangtelwoord derde is. Een onbepaald hoofdtelwoord is weinig, een onbepaald rangtelwoord is laatste. In teksten geschreven in het Middelnederlands komen telwoorden met regelmaat voor.

Van der Horst (2008: 532-533) geeft aan dat het in het Middelnederlands, vergelijkbaar met het huidige moderne Nederlands, gebruikelijk was om het telwoord vooraf te laten gaan aan het substantief. Indien er ook sprake is van een adjectief, gaat het telwoord vooraf aan zowel het adjectief als het substantief. Lidwoord, aanwijzend voornaamwoord en bezittelijk voornaamwoord gaan over het algemeen ook vooraf aan het telwoord. Hiervan zijn in de teksten van Van Maerlant genoeg voorbeelden te vinden:

Telwoord voor substantief:

(22) *drie daghe beweent hise onblide* *Van Maerlant 1287: r. 198:19*

drie dagen beweent hij zijn onblij

Drie dagen beweent hij zijn verdriet.

Telwoord voor adjectief + substantief:

(23) *ene grote menichte upt velt* *Van Maerlant 1276: r. 420:24-25*

een grote menigte op 't veld

Een grote menigte op het veld.

Echter, heel regelmatig is in het Middelnederlands ook het telwoord te vinden na het substantief. Het telwoord staat dan in de zogenoemde postpositie:

(24) *Wi maken tabernacle drie* *Van Maerlant 1285: r. 471:3*

wij maken tenten drie

Wij maken drie tenten.

Van der Horst (2008: 532) ziet dit als een “*late echo van een vroegere constructie met een zelfstandig gebruikt telwoord, met het “getelde” in de genitief, wat een aparte constituent was.*”

Dit onderzoek bekijkt het kwantitatieve *er* vanuit een nieuwe invalshoek, namelijk vanuit het taalhistorisch perspectief, om precies te zijn vanuit Middelnederlandse teksten. Dit is interessant omdat er tot dusver wel onderzoek gedaan is naar (het gebruik van) kwantitatief *er* in hedendaags Nederlands, het mogelijke gebruik ervan in dialecten, en over het gebruik van telwoorden in het Middelnederlands, maar dus nog niet naar het kwantitatief *er* in Middelnederlandse teksten. Doordat er verschillende tekstgenres van Van Maerlant worden bekeken, wordt er ook aandacht besteed aan een mogelijk verband tussen het voorkomen van kwantitatief *er* en het tekstgenre.

3. Onderzoeksvraag

Bovenstaande laat zich vertalen in de volgende onderzoeksvraag:

- Hoe gedraagt kwantitatief *er* zich in het Middelnederlands, en in hoeverre komt dat overeen met wat bekend is over het gebruik van kwantitatief *er* in het Standaardnederlands?

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden maak ik gebruik van de volgende deelvragen:

- Komt kwantitatief *er* voor in Middelnederlandse teksten?
- Zijn er verschillen en overeenkomsten tussen het gebruik van het kwantitatieve *er* in verschillende tekstgenres in het Middelnederlands?
- Hebben de verschillende telwoorden ook effect op het voorkomen van kwantitatief *er* in het Middelnederlands?
- Gedraagt kwantitatief *er* zich in het Middelnederlands hetzelfde als in het huidige Standaardnederlands?

4. Methodologie

Ik zal mijn onderzoek inperken door me te concentreren op twee verschillende teksten van Van Maerlant, een Vlaamse dichter uit de dertiende eeuw, die veel van zijn inspiratie haalde uit oudere Latijnse teksten. De teksten van Van Maerlant die ik heb gekozen zijn uit twee verschillende genres: de Rijmbijbel, een bijbel volledig op rijm geschreven, en Der Naturen Bloeme, een encyclopedie over de natuur. Van Der Naturen Bloeme zijn twee versies bekeken, namelijk handschrift D (Detmold, uit 1287) en handschrift M (München, uit 1276). Het tweede handschrift bestaat uit slechts enkele fragmenten.

Door twee teksten van dezelfde schrijver te gebruiken wordt de variatie beperkt; doordat de schrijver bekend is, is naast de datering van de teksten ook de regio bekend. Van Maerlant is geboren in Brugge, later woonde hij ongeveer acht jaar op het eiland Voorne, in Maerlant, niet ver van Den Briel. Daarna keerde Van Maerlant terug naar zijn geboortestreek, naar de plaats Damme (zie Literatuurgeschiedenis.nl). Deze gegevens zijn van belang omdat de taalvariatie in de

Middeleeuwen groot was. Tijd en regio hadden veel invloed op het taalgebruik. De gebruikte teksten stammen uit de tweede helft van de dertiende eeuw, en gezien zijn achtergrond is het verwachte dialect van Van Maerlant Vlaams. Echter, er moet bij Middelnederlandse teksten altijd rekening gehouden worden met de mogelijke invloed van kopiïsten op de teksten. Deze kunnen zowel tijd als regio beïnvloeden.

Doordat er twee verschillende genres gebruikt worden kan ook onderzocht worden of het genre invloed heeft op het gebruik van kwantitatief *er*.

De telwoorden die ik heb onderzocht op hun voorkomen in combinatie met *er* zijn de bepaalde hoofdtelwoorden één tot en met vijf, en tien. De keuze voor deze telwoorden is van praktische aard. Het onderzoeken van meer telwoorden zou dit onderzoek te omvangrijk maken.

Voor het doorzoeken van de teksten op de verschillende telwoorden is de zoekfunctie van het Corpus Gysseling gebruikt. (via <http://gysseling.corpus.taalbanknederlands.inl.nl/gysseling/page/search>). In deze zoekmachine heb ik steeds opdracht gegeven om één telwoord te zoeken binnen de teksten van Van Maerlant. In het zoekscherm voerde ik bij “lemma” een telwoord in, vervolgens werden de door mij geselecteerde teksten doorzocht op alle variaties van dit telwoord:

Gysseling Home Instituut voor Nederlandse Lexicologie CLARIN

Gysseling DE NEDERLANDS

Simple CQL query

Search for...
Wordform Wordform
Lemma een
P.o.S. P.o.S.

Filter search by
Title
Author Jacob van Maerlant
Date From To
Source
Author: "maerlant",

Search Reset Show me: 50 results

Bij één werden ook varianten als ene, enen en i meegenomen. Vervolgens werden de resultaten van de zoekopdracht weergegeven, per hit:

Gysseling Home Instituut voor Nederlandse Lexicologie CLARIN

Per Hit Per Document Hits grouped Documents grouped Total hits: 3498 Total pages: 70

Prev 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 ... Next Toggle titles

Left context	Hit text	Right context	Lemma	Part of speech
... xii A xi Sint vincensis.	i	b x c ix ix ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=other)
... A xii b x	i	c ix Sint Felis. d ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=other)
... Sint Benedictus. xii d xi	i	e x f ix ix ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=other)
... d xlii xii e xli	i	f xi Sint Symeon. g ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=other)
... Sinte Potenciane. xii g xlii	i	A xii b xi ix ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=other)
... g xv xii A xliii	i	b xlii Sint Gerues. c ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=other)
... b xvi xii c xv	i	d xliii e xlii Sinte ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=other)
... xii d xvii Sint Arnoud.	i	e xvi Sint Lievin. f ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=other)
... crusen dach. xii f xvii	i	g xvi A xv Sint ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=other)
... xii g ii Sint Donaes.	i	A Idus. Sint Wilframs. b ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=other)
... xii b Jdus Sint bricis.	i	c xviii d xvii Sint ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=other)
... Sint Damaes. xii c ii	i	d Jdus Sinte Luscie. e ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=other)
... scone in sire scrifturen jn	enen	boeke diemen weet die vander ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=n)
... dien got sende van emelrike	enen	boec van beesten nature staet ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=n)
... recht dat ic hier gome	Een	boec oec mar menne weet ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=0)
... waer ende uersta dat noit	een	haer om niet ne mekede ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=0)
... ende sonder scelden te dichtene	.i.	bestiaris nochtan wetic wel dat ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=other)
... is dat dar willem huten houe	een	priester van goeden loue van ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=0)
... van goeden loue van erdenborch:	enen	heuet ghemaket mar hi waser in ...	EEN	NUM(type=cardinal,inflection=n)
... te .xv. iaren ende heuet	ene	name van suerheden jn latijn; ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=e)
... lijf dese etaet vallet in	een	strec want so ghierech wert ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=0)
... gadoet spoet so nem dan	een	mes ende mac int hore ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=0)
... mes ende mac int hore	.i.	gat ende jof tu heues ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=other)
... dar hi mochte hem quam	een	wonder te ghemoete een man staende ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=0)
... hem quam een wonder te ghemoete	een	man staende up gheets uoete ende ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=0)
... spreke die scripture jc bem	ene	steruelike creature ende van minen ...	EEN	PD(type=art,subtype=indef,inflection=e)

Of gegroepeerd per tekst:

Gysseling Home Instituut voor Nederlandse Lexicologie CLARIN

Wordform:

Lemma:

P.o.S.:

Filter Search by

Title:

Author:

Date: From To

Source:

Author: "maerlant",

Search Reset Show me: 50 results

Query: [lemma="(?)|een"] - Duration: 20ms

Per Hit Per Document Hits grouped Documents grouped Total documents: 3 Total pages: 1

Prev 1 Next

Document title	Year	Hits
Der Naturen Bloeme, handschrift D (Detmold) by Maerlant, Jacob van ... xii A xi Sint vincensis. i b x c ix ix ... View document	1287	1524
Der Naturen Bloeme, handschrift M (München) by Maerlant, Jacob van ... wanic dat es die ghier .i. starec voghel ende een fier ... View document	1276	66
Rijmbijbel by Maerlant, Jacob van ... rjme te bringhene vord van ere gesten die ic begard hebbe. ... View document	1285	1908

De honderden, of soms zelfs duizenden, hits heb ik één voor één bekeken op hun voorkomen in combinatie met *er*. Het is van belang dat er bij het zoeken naar *er* rekening gehouden werd met het feit dat *er* vrijwel nooit op zichzelf staand voorkomt, maar nagenoeg altijd aan een ander woord gehecht zit. Bijvoorbeeld aan het woord *dat*: *datter* (dat+er), of aan een werkwoord: *coopter* (koopt+er).

Als ik *er* in combinatie met een telwoord tegenkwam heb ik dit genoteerd in een excel-bestand (zie bijlage 1). Later heb ik bekeken of er in die gevallen ook echt sprake was van kwantitatief *er*, ook dit heb ik aangegeven in bijlage 1. Ook andere opvallende zaken heb ik genoteerd (zie bijlage 2). Uit deze bijlage 2 is bijlage 3 ontstaan, waarin ik een bepaald soort opvallende zaken, namelijk het feit dat er geen *er* in de zin voorkomt terwijl dit vanuit onze huidige standaardtaal wel verwacht wordt, geïsoleerd heb. Vervolgens heb ik een analyse gemaakt waarvan deze scriptie verslag doet.

5. Resultaten

5.1 Telwoorden

Telwoorden komen in de teksten van Van Maerlant regelmatig voor. Opvallend is dat de wijze van noteren op twee verschillende manieren gebeurt. Romeinse cijfers en voluit geschreven getallen worden naast elkaar gebruikt. Zo wordt voor één regelmatig *i* gebruikt, al dan niet tussen punten geschreven zoals *.i*. Maar ook het woord één in verschillende verschijningsvormen als *ene*, *enen*, *eene* en *enes* komt veel voor. Ditzelfde geldt voor de andere telwoorden, twee komt voor als *ii*, of zelfs als *ij*, maar ook als bijvoorbeeld *tvee*, *tve*, *twee* en *tue*. Opvallend is dat voor vier niet het Romeinse cijfer *iv* wordt gebruikt, maar de notatie *iiii* of *iiij*. Vier kent ook de verschijningsvormen *viere* en *vieren*. Voor vijf wordt wel *v* gebruikt, net zoals voor tien, naast het voluit geschreven woord, de *x* wordt gebruikt. Vijf wordt net als de andere telwoorden ook vervoegd, zo zijn *viue* en *viuen* mogelijk. Negen wordt weer wel geschreven als *ix*, het wordt zelfs in de bekeken drie teksten maar één keer voluit, als *neghen*, geschreven. Hoe groter de getallen worden, hoe minder vaak het getal voluit geschreven wordt. Van de 132 keer dat het lemma tien voorkomt in de drie teksten, wordt het maar negen keer voluit geschreven. De getallen elf en twaalf worden heel sporadisch volledig uitgeschreven en vanaf het getal dertien wordt alleen nog de notatie in Romeinse cijfers gebruikt. Een laatste opvallend verschijnsel in het gebruik van de Romeinse cijfers is het feit dat de Romeinse notatie, behalve bij de vier, nauwkeurig gevolgd wordt, vijftig is *L*, honderd is *C*, duizend is *M*, maar bij vijfhonderd wordt maar één keer de gebruikelijke *D* geschreven, en is er in de vijf

andere gevallen gekozen voor een afwijkende notatie, namelijk .v. ondert, .v.c., .v. hondert, v'hc. en .v. c.

Bij het bekijken van de telwoorden in de teksten van Van Maerlant viel nog een aantal zaken op, in vergelijking met het gebruik ervan in de huidige Nederlandse standaardtaal. Zo wordt een aantal keer een telwoord voor een naam geplaatst:

- (25) *Een tholomeus dar ic af scriue.* *Van Maerlant 1285: r. 482:36*
een ptolemeüs waar ic over schrijf
Ptolemeüs waar ik over schrijf.

In dit voorbeeld wordt er één bepaald persoon bedoeld, niet een willekeurige Tholomeus (Ptolemeüs).

Ook opvallend is dat er regelmatig telwoorden geplaatst worden voor ontelbare zaken, zoals in de volgende voorbeelden:

- (26) *danne verebben si vp een zant* *Van Maerlant 1276: r. 432:26*
dan aanspoelen bij eb zij op een zand
Dan spoelen ze bij eb aan op het zand.

en

- (27) *ghelijc recht oft ware .i. reghen* *Van Maerlant 1287: r. 389:19*
gelijk recht of het was een regen
Net alsof het regen was.

Ik ben deze bijzonderheden alleen tegen gekomen in combinatie met het telwoord één. Aangezien er erg moeilijk onderscheid te maken is tussen het telwoord één en het lidwoord een, zou het hier dus ook kunnen gaan om een lidwoord voor een naam of een ontelbaar zelfstandig naamwoord. Om hier meer duidelijkheid over te kunnen geven is er uitgebreider onderzoek nodig, er moet bekeken worden of er ook andere telwoorden dan één voorkomen voorafgaand aan namen of ontelbare zelfstandig naamwoorden. Het voert echter te ver om dat in dit onderzoek te doen.

In het huidige Standaardnederlands staan telwoorden voor een zelfstandig naamwoord:

- (28) *Ik koop twee broden.*
(29) *Hij heeft zes huizen.*

Het is niet mogelijk om het telwoord na het zelfstandig naamwoord te plaatsen, er ontstaat dan een onwelgevormde zin:

(30) **Ik lees boeken drie.*

Dat dit laatste in het Middelnederlands wel mogelijk was bewijzen talloze voorbeelden waarvan ik er hier een aantal zal noemen:

(31) *ende vor sijn vorhoft horne twe* Van Maerlant 1287: r. 23:1
ende voor zijn vorhoofd hoornen twee
En op zijn voorhoofd twee horens.

en

(32) *Ende nam sire ghesellen drie.* Van Maerlant 1285: r. 390:38
en nam zijn metgezellen drie
En nam zijn drie metgezellen mee.

en

(33) *alst ghedaen heft vijf milen of viere* Van Maerlant 1276: r. 428:5
als hij gedaan heeft vijf mijl of vier
Als hij vier of vijf mijl gedaan heeft.

Een ander veel voorkomend verschijnsel in de teksten van Van Maerlant is het feit dat er geen zelfstandig naamwoord wordt geplaatst na het telwoord. Hierop zal ik later nog terugkomen aangezien dit vaak te maken heeft met kwantitatief *er*.

5.2 Er in de teksten van Van Maerlant

Bij het zoeken op het lemma *er* in teksten van Van Maerlant via het Corpus Gysseling verschijnt het opvallende resultaat van slechts één hit:

Gysseling Home Instituut voor Nederlandse Lexicologie CLARIN

Gysseling

Simple CQL query

Search for...
 Wordform
 Lemma
 Po.S.

Filter search by
 Title
 Author
 Date From To
 Source
 Author: "maerlant",

Search Reset Show me: 50 results

Query: [lemma="(?)er"] - Duration: 15ms

Per Hit Per Document Hits grouped Documents grouped Total hits: 1 Total pages: 1

Prev 1 Next Toggle titles

Left context	Hit text	Right context	Lemma	Part of speech
... ze men segt al dar wilen	er	was lant dat god met ...	ER	ADV(type=general,inflection=0)

Prev 1 Next Toggle titles

Bij het zoeken op de woordvorm *er* verschijnen er wat meer hits, namelijk negen. Echter, acht daarvan hebben niet de betekenis *er*, maar *eer* of *zijn*. Dit betekent echter niet dat er maar één keer *er* voorkomt in de drie teksten van Van Maerlant. Het woordje *er* wordt als een clitic aan een ander woord gehecht. Bijvoorbeeld aan het woord *dat* of aan een werkwoord. Zo komt het woord *datter* 107 keer voor en *er* gehecht aan een werkwoord (bijvoorbeeld *kopen: coopter* of *willen: wilder*) 131 keer. Ook is het mogelijk om meer dan twee woorden aan elkaar te hechten waarbij ook *er* daar deel van uitmaakt, bijvoorbeeld:

(34) *datmenre enen rinc in doet* Van Maerlant 1287: r. 43:31
 dat men er een ring in doet
 Dat met er een ring in doet.

en

(35) *ende alster i siet te sinen wille* Van Maerlant 1287: r. 77:24
 en als hij er een ziet naar zijn zin
 En als hij er een naar zijn zin ziet.

In (34) zijn de drie woorden *dat*, *men* en *er* aan elkaar gehecht tot de clitic *datmenre*. In (35) gaat het om de woorden *als*, *hij* en *er* die versmolten zijn tot *alster*.

Er kan ook gehecht worden aan een persoonlijk voornaamwoord als *hij*:

- (36) *ende eist dat hire noit of at*
en is het dat hij er nooit van at
En ook al had hij er nog nooit van gegeten.

Van Maerlant 1276: r. 424:15

In (36) vormen de woorden *hij* en *er* samen de clitic *hire*.

5.2.1 Hoe vaak komt kwantitatief *er* voor?

In bijlage 2 staat per tekst aangegeven waar *er* in combinatie met een telwoord voorkomt, het kwantitatief *er* dus. Een aantal zaken valt op bij het bestuderen van deze lijst. Zo is de lijst van kwantitatief *er* in de Rijmbijbel duidelijk langer dan die van Der Naturen Bloeme handschrift D en zeker dan die van handschrift M waarbij slechts één keer kwantitatief *er* te vinden is. In tabel 1 geef ik de verhouding van het kwantitatief *er* ten opzichte van het aantal versregels aan per tekst.

Tekst	Aantal keer kwantitatief <i>er</i>	Aantal versregels	Verhouding
Der Naturen Bloeme (Handschrift M)	1	683	1:683
Der Naturen Bloeme (Handschrift D)	13	16680	1:1283
De Rijmbijbel	41	34855	1:850

Tabel 1, verhouding kwantitatief *er* ten opzichte van het aantal versregels per tekst

Kijkend naar de verhouding tussen het aantal keer dat kwantitatief *er* gebruikt wordt en het aantal versregels, valt vooral het verschil tussen handschrift D van Der Naturen Bloeme en de Rijmbijbel op. Gezien het relatief kleine aantal versregels van handschrift M, in vergelijking met het aantal versregels van handschrift D en de Rijmbijbel, laat ik deze hier buiten beschouwing. In handschrift D wordt vrijwel anderhalf keer zo vaak kwantitatief *er* gebruikt als in de Rijmbijbel.

Het is erg interessant om te bekijken wat daar een verklaring voor zou kunnen zijn. Aangezien de teksten (van oorsprong) van dezelfde auteur zijn, en in dezelfde periode geschreven zijn, lijkt hierin geen verklaring te vinden te zijn; auteur en periode zullen geen invloed hebben gehad. Een logische bijkomstigheid hiervan is dat ook de plaats waar de teksten geschreven zijn, of in ieder geval het eventuele dialect van de auteur (hij kan de teksten best op een andere plaats

geschreven hebben, maar daar zal een eventueel plaatselijk dialect geen invloed op gehad hebben), voor beide teksten gelijk is. Echter, de versies van de Rijmbijbel en Der Naturen Bloeme die overgeleverd zijn zijn niet de origineel door Van Maerlant geschreven teksten. Het zijn afschriften gemaakt door kopiïsten, zie Het Vroeg-Middel-Nederlands woordenboek op internet (via <http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNWBRONNEN&id=3100>). Hoeveel kopiïsten er tussen de originele tekst en de teksten die nu voor handen zijn zitten is niet bekend. Wat wel bekend is is dat kopiïsten hun eigen stempel drukten op de teksten die ze kopieerden. Dit in de vorm van kleine aanpassingen die te maken hadden met hun eigen dialect en taalgebruik. Vaak is ongeveer te lokaliseren waar een handschrift gekopieerd is. Het zou dus kunnen dat het kwantitatieve *er* door een kopiïst meer gebruikt is dan door een andere, en het dus extra is toegevoegd aan de originele tekst van Van Maerlant, maar het kan ook zo zijn dat het gebruik van het kwantitatieve *er* juist is afgezwakt door een kopiïst en Van Maerlant het zelf wel meer gebruikte. Om dit beter te kunnen bekijken zouden er gegevens moeten zijn over de kopiïsten (regio) en over het gebruik van het kwantitatieve *er* in de verschillende gebieden van de Nederlanden rond de 13e eeuw. Helaas zijn deze gegevens voor zover ik weet niet voor handen.

Iets anders dat van invloed zou kunnen zijn op het gebruik van het kwantitatieve *er* is de soort tekst. De Rijmbijbel is, zoals de naam al zegt, een bijbel volledig geschreven op rijm. Der Naturen Bloeme is een encyclopedie, gebaseerd op verschillende teksten van geleerden. Der Naturen Bloeme is veel meer een zakelijke tekst, het geeft een beschrijving en een opsomming van allerlei natuurverschijnselen. De bijbel is veel meer verhalend. Het zou interessant zijn om vergelijkbare soorten teksten uit dezelfde periode te onderzoeken op het gebruik van kwantitatief *er* en zo te bekijken of er iets te zeggen is over het gebruik ervan in verschillende soorten teksten.

Een derde mogelijkheid zou de invloed van de werken die als basis voor respectievelijk de Rijmbijbel als Der Naturen Bloeme hebben gediend kunnen zijn, namelijk een bijbel (de *Historia Scholastica* van Petrus Comestor) voor de Rijmbijbel, en verschillende teksten waaronder een aantal van Aristoteles en *De Natura Serum* van Thomas van Practicant, zie [Literatuurgeschiedenis.nl](http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/middeleeuwen/tekst/lgme017.html) (via <http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/middeleeuwen/tekst/lgme017.html>), voor Der Naturen Bloeme. Helaas zal dit niet te achterhalen zijn. Ten eerste is er geen origineel van de door Van Maerlant geschreven tekst voor handen, en ten tweede is er niet bekend welke versies van de teksten hij op zijn tafel heeft gehad terwijl hij zijn eigen versie schreef, de kans is minimaal dat exact die versies overgeleverd zijn. Er zou gekeken kunnen worden naar het gebruik van kwantitatief *er* in de teksten van Petrus Comestor en van de schrijvers van de teksten die als bron voor Der Naturen Bloeme hebben gediend. Maar dat doet niks af aan het feit dat de origineel door deze schrijvers geschreven teksten niet overgeleverd zijn en er gewerkt moet worden met

afschriften. De bron is dus niet betrouwbaar.

5.2.2 Kwantitatief *er* per telwoord

Het lijkt er op dat het kwantitatieve *er* vaker voorkomt in combinatie met het telwoord één. Om hier wat duidelijkere uitspraken over te kunnen doen heb ik in tabel 2 de aantallen kwantitatief *er* per telwoord en per tekst weergegeven. Ook heb ik bekeken hoe de verhouding ligt ten opzichte van het voorkomen van het betreffende telwoord. Ik heb hier dus puur gekeken naar het voorkomen van het kwantitatieve *er*; en om frequenties te kunnen bekijken heb ik het gelegd naast het totaal aantal telwoorden. Hoe vaak komt kwantitatief *er* voor, gelegd naast de mogelijkheid dat het voor had kunnen komen, namelijk naast een telwoord.

	Aantal keer kwantitatief <i>er</i> per telwoord*	Aantal keer telwoord per tekst	Verhouding
Der Naturen Bloeme Handschrift M			
één	-	66	n.v.t.
twee	-	9	n.v.t.
drie	1	6	1:6
vier	-	3	n.v.t.
vijf	-	3	n.v.t.
tien	1	1	1:1
Der Naturen Bloeme Handschrift D			
één	5	1524	1:305
twee	4	163	1:41
drie	2	109	1:55
vier	1	79	1:79
vijf	1	61	1:61
tien	-	39	n.v.t.
De Rijmbijbel			
één	21	1908	1:90
twee	4	326	1:82
drie	4	171	1:43
vier	4	68	1:17
vijf	3	73	1:24
tien	3	92	1:30

Tabel 2, aantallen en verhouding kwantitatief *er* per telwoord en per tekst

*Dat het totaal aantal kwantitatief *er* niet altijd overeen komt met de aantallen in tabel 1 komt doordat het kwantitatief *er* in sommige gevallen bij meerdere telwoorden tegelijk voorkomt. In tabel 1 is dat *er* dan maar één keer geteld, terwijl het in tabel 2 wel bij beide telwoorden is meegenomen.

Ook hier valt een aantal zaken op. Ten eerste de verhoudingen van handschrift M ten opzichte van de andere twee teksten. Doordat er zo weinig kwantitatief *er* voorkomt in handschrift M pakt de verhouding wat scheef uit. Om deze redenen laat ik ook hier handschrift M buiten beschouwing.

Zeer opvallend is de verhouding kwantitatief *er* bij het telwoord één. Bij het handschrift D is er maar in 1 van de 305 gevallen waar het telwoord één voorkomt sprake van kwantitatief *er*, terwijl dat bij de Rijmbijbel in 1 van de 90 gevallen is. Dat betekent dat bij het telwoord één in de Rijmbijbel drieënhalf keer vaker sprake is van kwantitatief *er* dan bij het telwoord één bij handschrift D. Dit laatste is niet heel opmerkelijk, kwantitatief *er* bij het telwoord vier komt in de Rijmbijbel ruim vierenhalf keer zo veel voor als bij handschrift D, bovendien was er al eerder geconcludeerd dat kwantitatief *er* beduidend vaker voorkomt bij de Rijmbijbel dan bij handschrift D. Wél opvallend is de verhouding van het voorkomen van kwantitatief *er* bij het telwoord één bij handschrift D. Deze verhouding verschilt erg met de verhoudingen van de andere telwoorden, en ook met die van de Rijmbijbel. Er blijkt dat kwantitatief *er* in verhouding in beide teksten het minst voorkomt bij het telwoord één. In tabel 3 is de verhouding te zien als alle teksten samen worden genomen.

Telwoord	Aantal keer kwantitatief <i>er</i> per telwoord	Aantal keer telwoord in de drie teksten	Verhouding
één	26	3498	1:134
twee	8	498	1:62
drie	7	286	1:40
vier	5	150	1:30
vijf	4	137	1:43
tien	4	132	1:33

Tabel 3, verhouding kwantitatief *er* per telwoord, drie teksten gecombineerd

Uit tabel 3 blijkt dat kwantitatief *er* naar verhouding het minst voorkomt bij het telwoord één, gebaseerd op de drie teksten van Van Maerlant. Ook blijkt, tot en met het telwoord vier, dat hoe hoger het telwoord wordt, hoe vaker het in combinatie met *er* voorkomt en er een kwantitatief *er* ontstaat. Kwantitatief *er* komt naar verhouding het meest voor bij het telwoord vier, maar het verschil met het telwoord tien is niet groot.

5.3 Kwantitatief *er* en de nominale dummy

Nu de oppervlakte van het kwantitatief *er* bekeken is, en er duidelijkheid is over het voorkomen van dit *er* bij de verschillende telwoorden en in de verschillende teksten moet er wat preciezer gekeken worden naar het kwantitatieve *er* zelf. Zoals al eerder besproken komt *er* nauwelijks, en kwantitatief *er* niet, als los woord voor in deze teksten. Het is altijd als een clitic gekoppeld aan een ander woord. Hiervan zijn eerder ook al voorbeelden gegeven, zie zin (34)-(36). Vaak is *er* verbonden aan dat (wat dan de vorm *datter* krijgt) of aan een werkwoord. Ook het verbinden van drie woorden is mogelijk, evenals het verbinden van *er* aan een persoonlijk voornaamwoord als hij.

In vrijwel alle gevallen komt het kwantitatieve *er* in de zin direct voorafgaand aan het telwoord, zoals bijvoorbeeld bij de volgende zinnen:

- (37) *Ende ic siere viere in den viere.* Van Maerlant 1285: r. 393:26
en ik zie er vier in het vuur
En ik zie er vier in het vuur.

en

- (38) *die dromadarise ebbenre .ij.* Van Maerlant 1287: r. 46:14
die dromedarissen hebben er twee
Die dromedarissen hebben er twee.

In slechts een aantal gevallen staat er nog een woord tussen het *er* en het telwoord, dit kan bijvoorbeeld een werkwoord zijn:

- (39) *met armen diere heuet twe* Van Maerlant 1287: r. 87:9
met armen die er heeft twee
Met armen waarvan hij er twee heeft.

Ook komt het een aantal keer voor dat *er* pas na het telwoord staat:

- (40) *Drie sach hire ende hanebeder eenen.* Van Maerlant 1285: r. 44:31
Drie zag hij er en aanbidt er een
Hij zag er drie en hij aanbidt er een.

en

- (41) *Mar .ij. bleuer verslegghen daer.* Van Maerlant 1285: r. 732:30
maar twee bleven er verslagen daar
Maar twee bleven er verslagen achter.

Als *er* pas na het telwoord staat, is het wel altijd een werkwoord dat tussen het telwoord en *er* staat, terwijl dat niet noodzakelijk is als er een woord tussen *er* en het telwoord staat.

Eerder besprak ik de eisen die Blom stelde aan het kwantitatieve *er*. Zo moet er een nominale dummy zijn, een zelfstandig naamwoord dat niet fysiek in de zin aanwezig is, en waarnaar het *er* verwijst. Deze nominale dummy moet het kenmerk [+telbaar] hebben. Ook moet er een QP in de zin aanwezig zijn, een woord(groep) als een telwoord, of iets dat zo'n woord(groep) representeert. Ik heb voor alle zinnen uit bijlage twee bekeken of er een nominale dummy met het kenmerk [+telbaar] aanwezig is (zie bijlage 2), een QP is vanzelfsprekend aanwezig, omdat ik alleen zinnen met een telwoord geselecteerd heb om te onderzoeken op het al dan niet aanwezig zijn van *er*. Van de in totaal 52 zinnen waarin kwantitatief *er* voorkomt, is er in 50 gevallen een aanwijsbare nominale dummy aanwezig. Een aantal voorbeelden:

- (42) *Drie sach hire ende hanebeder eenen.* Van Maerlant 1285: r. 44:31
Drie zag hij er en aanbieder een
Hij zag er drie en een aanbieder.

De QP in deze zin is het telwoord drie. De nominale dummy is niet fysiek in deze zin aanwezig, om deze te kunnen vinden moet er naar voorafgaande zinnen gekeken worden. Daarin is deze dummy dan ook te vinden:

- (43) *Drie ingle warent in mans ghedane.* Van Maerlant 1285: r. 44:29
drie engelen waren het in mans gedaante
Het waren drie engelen in de gedaante van een mens.

De nominale dummy waarnaar het *er* verwijst is hier het zelfstandig naamwoord *ingle*. Dit zelfstandig naamwoord heeft het kenmerk [+telbaar].

Een ander voorbeeld:

- (44) *die dromadarise ebbenre .ij.* Van Maerlant 1287: r. 46:14
die dromedarissen hebben er twee
Die dromedarissen hebben er twee.

De QP is hier ook gelijk weer duidelijk, dat is .ij., oftewel twee. *Er* moet dus nog verwijzen naar een nominale dummy, en ook hier ga ik weer op zoek in voorafgaande zinnen:

- (45) *rechte kemele die ne draghen* Van Maerlant 1287: r. 46:12-13
echte kamelen die dragen
Echte kamelen die dragen

maer enen bult horic ghewaghen
maar een bult hoor ik vertellen
maar een bult heb ik van horen vertellen

Ook nu is duidelijk waarnaar de dummy verwijst, namelijk naar bult. Aangezien bult het kenmerk [+telbaar] heeft, klopt ook hier de theorie van Blom weer volledig.

In één geval is de nominale dummy in ons Standaardnederlands niet telbaar, namelijk het woord “*spu*” dat spuug betekent.

- (46) *sijn spu es utermaten quaet*
zijn spuug is uitermate slecht
Zijn spuug is uitermate slecht

eist datter .i. mensche in gaet
het is dat er 1 mens in gaat
Het is zo dat als er een mens in komt

hem ontuallet al sijn aer
hem ontvalt al zijn haar
Al zijn haar uitvalt.

Het is mogelijk dat met “*spu*” een klodder spuug [+telbaar] bedoeld wordt.

In twee gevallen is er geen aanwijsbare nominale dummy aanwezig. Deze twee zinnen lijken erg op elkaar:

(47) *Doe quamer een ende hiet gaal.* Van Maerlant 1285: r. 186:17
toen kwam er een en heette Gaäl
Toen kwam er een die Gaäl heette.

(48) *Doe quammer een hiet siluius.* Van Maerlant 1285: r. 819:36
toen kwam er een heette Silva
Toen kwam er een die Silva heette.

Verwacht wordt dat er een nominale dummy als bijvoorbeeld “man” is waarnaar verwezen wordt, maar eerder lijkt *een* hier in de plaats te staan van het woord iemand. Vergelijk:

(49) *Toen kwam er iemand die Gaäl/Silva heette.*

In het geval van (49) is er echter geen sprake meer van kwantitatief *er*, er is immers geen telwoord meer aanwezig, maar van existentieel *er*.

De zinnen met het kwantitatieve *er* gedragen zich nagenoeg allemaal zoals verwacht, en dus vergelijkbaar met het in de literatuur beschreven hedendaags gebruik. Echter viel mij in mijn analyse van de telwoorden in de teksten nog iets op; zinnen waar je het kwantitatieve *er* wel zou verwachten, maar waar het niet in de zin staat. Dit bespreek ik in de volgende paragraaf.

5.4 Het ontbreken van kwantitatief er

Ongeveer even vaak als dat er kwantitatief *er* te vinden is in de teksten van Van Maerlant, kwam ik zinnen tegen waarin het kwantitatieve *er* wel verwacht wordt, maar niet in de zin staat. In deze zinnen ontbreekt een zelfstandig naamwoord na het telwoord. De verwachting is dat er een woord als *er* in de zin staat, dat verwijst naar een nominale dummy. Een paar voorbeelden:

(50) *ende sulke diere ebben drie*
 en zulke dieren hebben drie
 En zulke dieren hebben drie.

Van Maerlant 1287: r. 118:28

(51) *Der dueren waren viere.*
 van de deuren waren vier
 Van de deuren waren vier.

Van Maerlant 1285: r. 275:15

Hieronder nogmaals deze zinnen, maar nu met het verwachte *er* in de zin erbij*:

(52) *ende sulke diere ebben er drie*

(53) *Der dueren waren er viere.*

*Hierbij moet wel gezegd worden dat ik geen Middelnederlands spreek, en ik een mogelijkheid aangeef voor het plaatsen van *er*. Met zekerheid zeggen waar een schrijver van het Middelnederlands dit *er* zou hebben geplaatst is onmogelijk, de kans is groot dat hij het bijvoorbeeld aan een ander woord gehecht zou hebben.

In tabel 4 is aangegeven hoe vaak *er* per tekst sprake is van het ontbreken van kwantitatief *er*, terwijl het wel verwacht wordt.

Tekst	Aantal keer ontbreken kwantitatief <i>er</i> terwijl wel verwacht	Aantal versregels	Verhouding
Der Naturen Bloeme (Handschrift M)	0	683	n.v.t.
Der Naturen Bloeme (Handschrift D)	21	16680	1:794
De Rijmbijbel	54	34855	1:645

Tabel 4, het ontbreken van kwantitatief *er* terwijl wel verwacht.

Opvallend is hier dat de verhoudingen van handschrift D en de Rijmbijbel veel meer bij elkaar in de buurt liggen dan bij het voorkomen van kwantitatief *er* per tekst. Daar kwam kwantitatief *er* ongeveer twee maal zo vaak voor in de Rijmbijbel als in handschrift D. In beide teksten komt dit verschijnsel, het niet voorkomen van kwantitatief *er* terwijl het wel verwacht wordt, vaker voor dan het kwantitatieve *er* zelf. Handschrift M wordt wederom buiten beschouwing gelaten, in dit geval

omdat het verschijnsel dat bekeken wordt in zijn geheel niet voorkomt in deze tekst.

Het zou natuurlijk erg interessant zijn als er een verklaring gegeven kon worden voor dit verschijnsel. Ik verwacht dat de verklaring ligt in het dialect van het zuiden van de Nederlanden waarin de teksten oorspronkelijk (of eventueel door kopiïsten) geschreven zijn. Zoals ik eerder al beschreef heeft De Rooij (1990) onderzoek gedaan naar de weglaatbaarheid van *er* in zinnen. Zijn conclusie was dat dat in de zuidelijke provincies van het huidige Nederland hier en daar voorkomt. Veel vaker geven sprekers uit Nederlandstalig België aan dat het mogelijk is om *er* weg te laten. Dit deel, Vlaanderen, is het deel van de Nederlanden waar Van Maerlant een groot deel van zijn leven heeft doorgebracht, evenals in de huidige provincie Zeeland. Het is dus goed mogelijk dat dit weglaten van *er* in de dertiende eeuw in het dialect van dat deel van de Nederlanden heel gewoon was. Om hier zekerder uitspraken over te kunnen doen zouden er meerdere teksten uit dezelfde periode en uit hetzelfde gebied onderzocht moeten worden op het weglaten van kwantitatief *er* waar wij het wel zouden verwachten.

5.5 Handschrift M en handschrift D

Regelmatig heb ik in mijn analyses handschrift M buiten beschouwing gelaten. Doordat er zo weinig van de oorspronkelijke tekst overgeleverd is, achtte ik vaak het voorkomen van het onderzochte verschijnsel in het fragment niet representatief voor de volledige tekst. Ik heb het overgeleverde deel van handschrift M naast hetzelfde deel in de volledige tekst van handschrift D gelegd, om te kijken of er in deze in de basis gelijke teksten verschillen of overeenkomsten te vinden zijn in het gebruik van kwantitatief *er*. Helaas komt er in deze selectie in beide teksten maar één keer kwantitatief *er* voor. Deze heb ik weergegeven in tabel 5.

Handschrift M	Handschrift D
hier sire hondert ende tiene ende drie (r. 421:42)	hier sijnre .c .x. ende drie (r. 216:14)

Tabel 5, kwantitatief *er* in hetzelfde tekstfragment

Het korte fragment van handschrift M beperkt hier de te onderzoeken mogelijkheden. Er is dus slechts één plek in handschrift M waar kwantitatief *er* voorkomt, en dit dan zelfs nog buiten de mijzelf opgelegde beperking van de telwoorden 1 tot en met 5 en 10, namelijk bij het telwoord 113:

(57) *hier sire hondert ende tiene ende drie*
hier zijn er honderd en tien en drie
Hier zijn er honderddertien.

Van Maerlant 1276: r. 421:42

In de tekst van handschrift D komt precies dezelfde versregel voor, hetzij iets anders opgeschreven:

(58) *hier sijnre .c .x. ende drie* Van Maerlant 1287: r. 216:14

hier zijn er honderd tien en drie

Hier zijn er honderddertien.

In handschrift D komt verder geen kwantitatief *er* voor in de versregels die overeenkomen met de versregels van handschrift M. Op de enige plek waar de twee handschriften vergeleken kunnen worden op het voorkomen van kwantitatief *er* wordt het kwantitatief *er* op precies dezelfde manier gebruikt. Echter, deze ene regel is te weinig om conclusies te kunnen trekken over de overeenkomsten en verschillen in het gebruik van kwantitatief *er* in de twee versies van Der Naturen Bloeme.

6. Conclusie

Het kwantitatieve *er* zoals we dat in het huidige Standaardnederlands kennen, kwam ook voor in het Middelnederlands, of in ieder geval in de verschillende dertiende eeuwse teksten van Van Maerlant. Dit kwantitatieve *er* voldoet ook aan de kenmerken zoals Blom die in de tweede helft van de twintigste eeuw opstelde, namelijk het voorkomen van een nominale dummy en de aanwezigheid van een QP in de zin. Dit kwantitatieve *er* komt naar verhouding anderhalf keer zo vaak voor in de Rijmbijbel als in handschrift D van Der Naturen Bloeme. Een mogelijke verklaring daarvoor is de tussenkomst van verschillende kopiïsten die hun eigen stempel (dialect?) op de tekst hebben gedrukt. Zij hebben eventueel meer kwantitatief *er* toegevoegd of hebben het vervangen. Ook is het mogelijk dat de bronteksten die Van Maerlant heeft gebruikt invloed hebben gehad op het al dan niet door hem gebruiken van het kwantitatieve *er*. Een laatste mogelijkheid is dat het genre, bijbeltekst versus zakelijke tekst, invloed heeft gehad op de schrijfstijl en daardoor op het gebruik van het kwantitatieve *er*.

Naast het voorkomen van kwantitatief *er*, is juist ook het ontbreken ervan een opvallend verschijnsel. Vaker zelfs nog dan het voorkomen van het kwantitatief *er* ontbreekt het op plekken waar het wel verwacht zou worden. Dit komt zowel in de tekst van de Rijmbijbel als in de tekst van handschrift D naar verhouding ongeveer even vaak voor. De zinnen waarin het kwantitatief *er* ontbreekt zouden in ons huidige Standaardnederlands geen welgevormde zinnen meer zijn. Een mogelijke verklaring voor het veelvuldig voorkomen ervan in de teksten van Van Maerlant is het

feit dat het in bepaalde zuidelijke delen (de huidige zuidelijke provincies van Nederland en Nederlands sprekend België) van de Nederlanden niet ongewoon is, om *er* uit de zin weg te laten. De verwachting is dat dit ook geldt voor de dertiende eeuwse dialecten uit die regio, de regio waarin Van Maerlant woonde.

Bijlagen

- Bijlage 1: Kwantitatief *er*
- Bijlage 2: Opvallende zaken
- Bijlage 3: Geen *er*, wel verwacht

Bibliografie

Bennis, Hans (1977) “Het kwantitatieve er in komparatiefconstructies”. *Spektator* 6, p. 384-387

Blom, Alied (1977) “Het kwantitatieve er” *Spektator* 6, p. 387-394

Horst, J. van der (2008) *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis, deel 1*. Leuven: Universitaire Press.

Maerlant, J. van (1276) *Der Naturen Bloeme*, handschrift M (München). Via Corpus Gysseling, <http://gysseling.corpus.taalbanknederlands.inl.nl> (maart-juni 2014)

Maerlant, J. van (1285) *De Rijmbijbel*. Via Corpus Gysseling, <http://gysseling.corpus.taalbanknederlands.inl.nl> (maart-juni 2014)

Maerlant, J. van (1287) *Der Naturen Bloeme*, handschrift D (Detmold). Via Corpus Gysseling, <http://gysseling.corpus.taalbanknederlands.inl.nl> (maart-juni 2014)

Rooij, J. de, (1990) Regionale variatie in het gebruik van *er* I. In *Taal en Tongval, themanummer 3: dialectsyntaxis*. p. 63-73

Rooij, J. de, (1991) Regionale variatie in het gebruik van *er* II. In *Taal en Tongval*, jaargang 43, aflevering 1. p. 18-46

Schutter, G. de, (1992) Partitief of kwantitatief ER, of over de verklaring van syntactische variatie. In *Taal en Tongval*, jaargang 44, aflevering 1. p. 15-26

Wouden, T. van der (1995) Het partitieve er. In *Tabu*, jaargang 25. Nederlands Instituut Groningen. p. 205-208

Het Vroeg-Middel-Nederlands woordenboek op internet. Via: <http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=VMNWBronnen&id=3100> (maart-juni 2014)

Literatuurgeschiedenis.nl. Via:

<http://www.literatuurgeschiedenis.nl/lg/middeleeuwen/tekst/lgme017.html> (maart-juni 2014)